

SCHOONHEIDSGEBREKEN IN DE VERVANGINGSWAARDELEER

door Prof. Dr. F. L. van Muiswinkel

I. De Oorzaken

Wie, zoals de schrijver van deze beschouwing, niet behoort tot de kring der bevoorrechten, die door *Limperg* in de collegezaal in de vervangingswaardeleer werd onderwezen, stuit bij de bestudering en de toepassing van deze leer op verschillende moeilijkheden, waarvan wij er in het vervolg van dit artikel enkele willen behandelen. Reeds onmiddellijk moet daarbij worden gewezen op het feit, dat er tot op heden noch een authentieke, noch een gecanoniseerde vervangingswaardeleer in druk is verschenen. De geïnteresseerde „outsider” moet dan ook beginnen met het zelf ontwerpen van een zo nauwkeurig mogelijke weergave van deze leer en zal daarbij uiteraard in de eerste plaats putten uit *Limperg's* eigen publicaties.¹⁾ Daarnaast is hij echter in hoofdzaak aangewezen op de geschriften van *Limperg's* leerlingen, met name op die van *Kleerekoper*, *Abr. Mey* en van *der Schroeff*.

Meester en leerlingen blijken bij onderlinge vergelijking op fundamentele punten volkomen overeen te stemmen; op belangrijke detailpunten treedt echter een opmerkelijke divergentie aan de dag en wel in het bijzonder met betrekking tot het winstbegrip en de winstbepaling.

In dit artikel willen wij een poging wagen om de oorsprong van de door ons geconstateerde meningsverschillen op het terrein van de „leer van waarde en winst” te localiseren. Wij menen daarbij te kunnen aantonen dat de bron der moeilijkheden ligt bij een aantal onduidelijkheden in de veronderstellingen, die aan de leer van de waarde ten grondslag liggen. Onduidelijkheden, die wellicht in een onderlinge gedachtenwisseling tot klaarheid kunnen worden gebracht.

De eerste onduidelijkheid, waarop wij in het voorafgaande doelden is die met betrekking tot het eigen karakter van de vervangingswaardeleer. De principiële vraag moet namelijk worden gesteld, of de door *Limperg* ontwikkelde theorie eigenlijk wel een *waardeleer* is. *Kleerekoper* zegt daarvan²⁾; „Wij hebben geconstateerd, dat de vervangingswaarde geen waardetheorie in eigenlijke zin is, maar veel meer een methode om de waarde te meten.”

V. d. Schroeff daarentegen merkt op: „In de rij van waarde-theorieën heeft zich een nieuwe „theorie” gevoegd, de theorie van de vervangingswaarde, die tot de sociale waardetheorieën moet worden gerekend In het stadium van haar ontwikkeling kan de theorie van de vervangingswaarde nog niet als een volledige, in zichzelf gesloten waardetheorie worden aangemerkt; zij vereist verdere theoretische fundering en heeft ongetwijfeld nog mogelijkheden van uitbouw en verdieping”.³⁾

Wie de voorafgaande zinsneden rustig overweegt zal bij zichzelf de gedachte voelen opkomen, dat ook *v. d. Schroeff* er blijkbaar nog niet helemaal van overtuigd is, dat de vervangingswaardeleer een eigen plaats onder de werkelijke *waardetheorieën* inneemt. De moeilijkheid schuilt hier onge-

1) Het Dictaat van Prof. Th. *Limperg* Jr, door drs *Ribbius* „uitgewerkt en ingedeeld”, kan daarbij o.i. niet worden ingeschakeld, omdat aan deze uitgave het fiat van *Limperg* ontbreekt.

2) S. *Kleerekoper*, *Vergelijkend leerboek der bedrijfseconomie*, Deel I, 1956, blz. 292.

3) H. J. v. d. *Schroeff*, *Grensnutwaardeleer en vervangingswaardetheorie*, in *Economie en Maatschappij*, 1948, blz. 336.

twijfeld in de betekenis die aan het begrip „sociale waarde” moet worden toegekend. *v. d. Schroeff* poogt in het hierboven geciteerde artikel weliswaar duidelijk te maken, dat de invoering van het begrip „sociale waarde” een duidelijk onderscheid teweeg brengt tussen de vervangingswaardeleer en de grensnutwaardeleer van de Oostenrijkse school, doch het staat o.i. te bezien, of hij hierin geslaagd is. Weinig overtuigend is namelijk zijn argumentatie, die hij aldus formuleert:

„De subjectieve waarde, hoewel aan de sociale waarde ten grondslag liggende, is zelf geen economisch grondbegrip, maar een psychologisch hulpbegrip.”

„De betekenis van de subjectieve waarde ligt in de betrekking tot de sociale waarde, die aangemerkt kan worden als de objectieve resultante van een reeks van individueel bepaalde waarde-oordelen.”

Het wil ons voorkomen, dat deze „objectieve resultante” niets meer maar ook niets minder is dan de *prijs*, die volgens de grensnutwaardeleer uit de subjectieve waarderings van de grensparen op de markt geboren wordt.

Het begrip „sociale waarde” is naar onze mening dan ook precies hetzelfde als het begrip „marktprijs”. Is onze zienswijze juist, dan kan moeilijk worden volgehouden, dat de vervangingswaardeleer op dit punt iets nieuws bracht.

Schuilt het nieuwe van de vervangingswaardeleer dan misschien in het accentueren van de twee waarde-oordelen, die het economisch subject op zeker moment voor een bepaald goed heeft?

De desbetreffende redenering moge hier in het kort worden weergegeven: De twee waarde-oordelen van de *consument* zijn:

- a) de betekenis van het goed voor zijn individuele behoeftebevrediging, (de subjectieve gebruikswaarde)
- b) de betekenis van het goed geschat naar de offers, die het individu zich bij vervanging moet getroosten. (de objectieve ruilwaarde)

De *producent* heeft eveneens twee waarde-oordelen. De subjectieve gebruikswaarde van het door de producent zelf voortgebrachte goed speelt bij de vorming van deze waarde-oordelen geen rol. De voortbrenging is gericht op de *verwerving van een inkomen*, dat de producent in staat stelt alle goederen te verkrijgen, die hij voor de bevrediging van zijn behoeften nodig heeft. Dit inkomen nu wordt geput uit de opbrengstwaarde; d.i. uit de prijs op de verkoopmarkt. Wat de subjectieve gebruikswaarde is voor de consument, is de opbrengstwaarde voor de producent. Tegenover deze opbrengstwaarde staat de som van de offers, die de producent zich in het door hem geleide productieproces moet getroosten; d.i. de som van de inkoopsprijzen der bij de ruil van het goed afgestoten productiemiddelen (de vervangingswaarde). Zowel de opbrengstwaarde als de vervangingswaarde zijn derhalve objectief gegeven; beide waarden zijn marktprijzen.

De leer van de *vervangingswaarde* kan derhalve zonder enig bezwaar als „de leer van de *vervangingsprijs*” worden getypeerd. Gebruikt men in plaats van het begrip „waarde” het begrip „prijs”, dan komt voorts als vanzelf de gedachte aan de term „rekeneenheid” naar boven. Rekeneenheid, d.i. de mogelijkheid om opbrengst, offers en kosten te kwantificeren, te meten en te vergelijken.

Het meten en vergelijken speelt in de vervangingswaardeleer een zeer essentiële rol. Men denke slechts aan de bekende uitspraak, dat bij de vergelijking van vervangingswaarde en directe opbrengstwaarde van een product alleen *de laagste* van deze twee waarden relevant is voor het waar-

deoordeel. Voorts herinnere men zich, dat men bij het vergelijken van de directe opbrengstwaarde van een productiemiddel met de indirecte opbrengstwaarde van dit productiemiddel aan de *hoogste* van deze twee waarden de grootste betekenis moet toekennen. Is de directe opbrengstwaarde van een product lager dan de vervangingswaarde, dan is vervanging niet rationeel. Is de directe opbrengstwaarde van een productiemiddel hoger dan de indirecte opbrengstwaarde, dan zal het desbetreffende productiemiddel worden afgestoten. De vervangingswaardetheorie is op deze punten haarscherp in haar analyses, maar voor de practijk heeft dit gedeelte uit de theorie alleen zin, voor zover de ondernemer de desbetreffende waarden inderdaad kan meten.

Nu is het een algemeen aanvaard feit, dat de indirecte opbrengstwaarde van een afzonderlijk productiemiddel niet kan worden bepaald.

Mitsdien kan ook niet worden uitgemaakt, welke van de twee opbrengstwaarden van één bepaald productiemiddel de hoogste is. Het desbetreffende gedeelte uit de theorie van de vervangingswaarde heeft derhalve geen reële inhoud en kan o.i. beter worden geschrapt. Hetzelfde geldt voor die gedeelten uit de theorie, waarin de vervangingswaarde van een productiemiddel wordt vergeleken met haar indirecte opbrengstwaarde. Ook deze vergelijking behoort tot de theoretische en praktische onmogelijkheden. Meetbaar zijn alleen de vervangingswaarde en de directe opbrengstwaarde van een goed; de eerste op ieder moment in het bestaan van de bedrijfshuishouding, de laatste alleen op het moment van de ruil. De inhoud van het begrip „indirecte opbrengstwaarde” maakt het als instrument echter volstrekt ondoelmatig en mitsdien onbruikbaar.

Met onze laatste opmerking zijn wij gekomen tot het hart van de zaak, waarover wij in deze beschouwing willen handelen. Vervangingswaarde en (directe) opbrengstwaarde zijn de twee waarde-oordelen die het economisch subject op zeker moment voor één en hetzelfde goed heeft. Voor de consument is zulks, ook naar onze opvatting, aan geen twijfel onderhevig. Is het echter geoorloofd - zoals dit in de vervangingswaardeleer geschiedt - om deze uitspraak zonder reserve ook op de producent van toepassing te verklaren? Het wil ons voorkomen, dat de genoemde twee waarde-oordelen van de producent niet op een *economisch* identieke goed betrekking hebben. De vervangingswaarde vertegenwoordigt immers de waarde van het goed op de inkoopmarkt; de opbrengstwaarde daarentegen is de waarde van het *technisch* identieke goed op de verkoopmarkt. *De twee waarde-oordelen van de producent hebben dus betrekking op een goed, dat zich niet op dezelfde geleding in de bedrijfskolom bevindt, d.i. in wezen op twee economisch verschillende goederen.*

De vraag mag en moet worden gesteld of aan onze laatste opmerking enige betekenis kan worden toegekend bij de critische behandeling van de vervangingswaardeleer, waartoe wij ons in dit artikel hebben gezet. Wij hebben deze vraag voor onszelf bevestigend beantwoord, en wel om onderstaande redenen:

Het gehele analytische waardebegrippen-apparaat in de onderhavige theorie is kennelijk ontworpen om het al dan niet rationele van de ruilhandelingen in de bedrijfshuishouding te toetsen. Ten bewijze van een en ander laten wij Limperg zelf aan het woord ⁴⁾:

⁴⁾ Zie: „De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf”, MAB, jan. 1937.

„Ik definieer de economische waarde van een goed als de kwantitatieve voorstelling van de betekenis van een goed voor de behoeftenbevrediging van de bezitter of van de gegadigde De berekening van de waarde is het middel, om de grootte der winst te bepalen en de berekening van de waarde wordt aldus dienstbaar gemaakt aan het probleem van de winst; d.i. het probleem, hetwelk wij moeten oplossen, opdat een rationele vertering en dus een rationele behoeftenbevrediging verzekerd is

„Het probleem wordt gesteld bij elke ruil. Immers, de bestuurder van het bedrijf moet weten, wat zijn product waard is, teneinde te weten, wat hij ten offer brengt in de ruil en wat hij aan verteerbaar inkomen verwerft bij de ruil De waarde is normaliter de vervangingswaarde, d.w.z. de waarde gemeten aan de vervangingskosten van het goed.”

Limperg beschouwt derhalve als (verteerbaar) inkomen het gunstig verschil tussen opbrengstwaarde en vervangingswaarde; dit is het overschot van de prijs van het goed op de verkoopmarkt boven de prijs van het technisch zelfde goed op de inkoopmarkt. Is een dergelijk overschot (de winst) niet aanwezig, dan is de ruil economisch niet doelmatig omdat de eigenaar van het bedrijf dan geen inkomen geniet.

Het onbevredigende van deze uiteenzetting ligt naar onze mening hierin, dat geen enkele poging wordt gedaan, om het bestaan van dit overschot aannemelijk te maken of te verklaren. Ten onrechte wordt door Limperg en door zijn leerlingen daarbij een beroep gedaan op de noodzaak van het incasseren van een inkomen door de eigenaar van het bedrijf. Deze *eigenaar put immers reeds een inkomen* uit ondernemersloon en kapitaalrente (twee kosten-elementen) *zodra de opbrengstwaarde gelijk is aan de vervangingswaarde van alle opgeofferde productiemiddelen?* Genoemde twee kosten-elementen alleen reeds verschaffen aan de eigenaar bij de ruil van zijn product een reëel en verteerbaar inkomen; aangecom, dat kosten volledig door de opbrengstwaarde worden gedekt. De door ons genoemde twee kosten-elementen worden op dit punt in de vervangingswaardeleer echter volkomen verwaarloosd. Noodgedwongen moest men daarom in deze leer de toevlucht nemen tot het a prioristisch introduceren van het overschot van opbrengstwaarde boven vervangingswaarde. Men was daardoor tevens *gedwongen om dit overschot (wijn inkomen) verteerbaar te noemen*, hoe moeilijk men dit bij de verdere uitbouw van de theorie ook heeft kunnen volhouden. Ter illustratie memoreren wij de uitspraak van *v. d. Schroeff*, die de winst van een periode definieert als „vermogenstoening in die periode welke voor vertering en uitkering vatbaar is, met instandhouding van de bron, waaruit de winst vloeit”. Wij komen in het vervolg van ons artikel nader op de inhoud van deze definitie terug, doch geven hier *v. d. Schroeff's* nader commentaar op dit winstbegrip, te weten: „De voorwaarde, welke in deze begripsbepaling gesteld wordt is, dat de winst economisch verteed *kan* worden, dat dus de economische mogelijkheid tot vertering aanwezig is. Dit is niet hetzelfde als de wenselijkheid.”⁵⁾ Wij merken in dit verband voorshands slechts op, dat *de wenselijkheid van het niet verteren eveneens economisch bepaald is*. *V. d. Schroeff* presenteert in dit commentaar o.i. dan ook een niet op te lossen puzzle. Het aantal niet verteerbare puzzles neemt toe, zodra de aanhangers van de vervangingswaardeleer de invloed van prijsfluctuaties van gebonden economische voorraden nader uitwerken; doch hierover later.

⁵⁾ Rondon het Winstprobleem, art. M.A.B., februari 1957.

Aangekomen op dit punt van onze beschouwing zij er nogmaals op gewezen, dat het typeren van de winst als (verteerbaar) inkomen zeer nauw samenhangt met het vooraf ontwikkelde waarde- en kostenbegrip. Immers: „De berekening van de waarde is het middel om de grootte van de winst te bepalen.” Zodra dus kan worden aangetoond, dat de winst niet zonder meer verteerbaar is, dan moet er ook iets aan de bruikbaarheid van het kostenbegrip (*als basis voor de winstbepaling*) van de vervangingswaardeleer mankeren.

Het is naar onze mening de grote verdienste van *J. L. Mey*, dat hij op dit punt de koe het eerst vakkundig bij de horens heeft gepakt.

Hij was het, die aan de ietwat vage definitie van de kostprijs, als „de kwantitatieve voorstelling van het (doelmatige) offer bij de ruil” een nadere precisering gaf, door de typeringen „onvermijdelijk”, „voorzienbaar” en „kwantitatief bepaalbaar” met nadruk op de voorgrond te stellen. Deze typeringen toch mag men niet louter zien als een nadere omschrijving van het begrip „doelmatig gebracht offer”, doch openen tegelijkertijd de ogen voor het feit, dat niet alle offers op het moment van de ruil „voorzienbaar” en „kwantitatief bepaalbaar” zijn. De efficiënte bedrijfsleider zal dus bij elke ruil rekening houden met toekomstige tegenvallers, (d.i. met kosten die op het moment van de ruil nog niet als zodanig konden worden onderkend). Dit rekening houden met toekomstige tegenvallers geschiedt in de vorm van het leggen van een winstopslag op de op het moment van de ruil voorzienbare en calculeerbare offers. In de opvatting van *J. L. Mey* is de winst dus in de eerste plaats bestemd als dekking voor de onvoorzienbare en niet kwantitatief bepaalbare offers; *de winst mist dus het kenmerk der verteerbaarheid.* ⁶⁾

Vandaar ook de door *J. L. Mey* gemaakte onderscheiding tussen *bruto-winst*: het verschil tussen opbrengst en kosten ⁷⁾; *netto-winst*: datzelfde verschil verminderd met de in de betrokken periode (na de ruil) opgetreden niet-voorzienbare offers ⁸⁾; *uitkeerbare winst*: het bedrag dat naar het oordeel van de bedrijfsleiding voor het opvangen van ook thans nog onvoorzienbare offers niet meer nodig zal zijn of anders uitgedrukt de netto-winst verminderd met de noodzakelijke reserves.

Uit het voorafgaande is reeds gebleken, dat wij met *J. L. Mey* het kenmerk der verteerbaarheid voor de winst verwerpen. Zulks betekent evenwel niet, dat wij nu ook alle beschouwingen van *J. L. Mey* rondom het winstprobleem voor onze rekening nemen. Hier en daar (met name in zijn Leerboek der Bedrijfseconomie, Deel I) vindt men ook bij hem nog enige uittalingen, die herinneren aan een orthodoxe opvoeding in de vervangingswaardeleer. Wij hebben hier in het bijzonder het oog op zijn beschouwingen over de *rationele ruil*, die gekenmerkt zou worden door de aanwezigheid van een overschot van de opbrengst boven de offers. Stelt men nu hier tegenover zijn uitspraak, dat „de winst is te zien als een uitvloeisel van een gemis aan perfect „foresight” ⁹⁾, dan zou de combinatie van deze twee opmerkingen tot de conclusie moeten voeren, dat de rationele ruil alleen

⁶⁾ zie: a) Beschouwingen over Aard en Omvang van de Winst, Oratie november 1948.
b) Winstmarge en marginale winst, prae-advies accountantsdag 1949.

⁷⁾ Het hier door *Mey Jr* gehanteerde begrip „bruto-winst” wijkt sterk af van het gangbare spraakgebruik. Juister ware in *Mey's* gedachtengang de term „ruilwinst”.

⁸⁾ Aan deze omschrijving ware o.i. toe te voegen, dat ook de verspillingen van de „bruto-winst” moeten worden afgetrokken.

⁹⁾ Oratie 1948, blz. 7.

bestaanbaar is in een economische orde gekenmerkt door het gemis aan perfect foresight. Men beschouwe het trekken van deze conclusie niet als een ietwat onverantwoorde poging om een komische noot in de discussie te brengen. Wij formuleerden haar welbewust teneinde nog eens met nadruk het gevaar te onderstrepen dat er in de orthodoxe vervangingswaardetheorie ligt, wanneer men haar interpretatie van de rationele ruil als uitgangspunt neemt voor een winstbeschouwing. Bij deze interpretatie toch houdt men a) geen rekening met twee kosten-elementen (ondernemersloon en kapitaalrente) die verteerbaar inkomen voor de eigenaar opleveren en veronderstelt men stilzwijgend, dat b) alle kosten op het moment van de ruil volledig bekend en te meten zijn.

J. L. Mey zal ons ongetwijfeld tegenwerpen, dat wij zijn twee uitspraken over de rationele ruil en de winst op onjuiste wijze hebben gekoppeld, en dat de koppeling als volgt zou moeten luiden: „In een economische orde gekenmerkt door een gemis aan perfect foresight is de ruil alleen dan rationeel, wanneer de calculeerbare offers kleiner zijn dan de opbrengst”.

Met deze formulering kunnen wij uiteraard instemmen, maar ook in deze formulering wordt o.i. te weinig nadruk gelegd op de fundamentele waarheid, dat de ruil in principe reeds rationeel is, zodra de opbrengst gelijk is aan de som van alle kosten.

Op andere punten vraagt de winsttheorie van *J. L. Mey* naar onze mening om een nadere uitwerking, en wel

- 1) voor die bedrijfshuishoudingen (agrarische bijv.), wier activiteit ligt in de sfeer der volledige mededinging. Hier kan immers geen sprake zijn van een winstopslag ter dekking van onvoorzienbare offers? De opbrengstprijs is voor deze ondernemingen een economisch „datum”.
- 2) voor de verklaring van het ontstaan van die winsten, welke boven de noodzakelijke reserveringen uitgaan.

Tenslotte zij nog opgemerkt, dat volgens *J. L. Mey* de ondernemer met onvoorzienbare offers *rekening moet houden*, en dat *de mate waarin hij dat doet bepalend is voor de hoogte van de winstopslag*. Blijkbaar is het in de praktijk dus mogelijk, dat de ondernemer zich een kwantitatieve voorstelling maakt van de grootte van het toekomstige risico. Waarom zo zal men kunnen vragen, doet de ondernemer zulks dan niet onmiddellijk bij zijn kostprijscalculatie, door middel van het in rekening brengen van een risicopremie? De schattingsfouten, die de ondernemer hierbij kan maken zijn toch zeker niet groter, dan die, welke hij bij de bepaling van zijn voorzienbare offers maakt. Men denke in dit verband o.m. aan het schatten van de levensduur der duurzaam slijtende productiemiddelen en aan het bepalen van de normale bedrijfsdrukke.

Na deze uitwijding over de verfijningen die door *J. L. Mey* in de vervangingswaardetheorie zijn geïntroduceerd keren wij terug naar de beschouwingen, die door *Limperg* en *v. d. Schroeff* aan het winstbegrip en aan het probleem van de winstbepaling zijn gewijd.

Allereerst dan de beschouwingen van *Limperg*, waarvan helaas bij voorbaat moet worden geconstateerd, dat zij *in zijn publicaties* uitermate beknopt zijn gehouden.¹⁰⁾ Winst, aldus *Limperg*, is een economisch begrip. Daarom heeft dit begrip slechts zin als grondslag voor de rationele behoeftenbevrediging van hen, wier inkomen in grootte afhankelijk is van de uit-

¹⁰⁾ Zie: Th. Limperg Jr, De gevolgen van de Depreciatie van de Gulden voor de Berekening van Waarde en Winst in het Bedrijf, 1936.

komst van het productieproces. Willen deze hun verteringen rationeel ordenen, dan is de kennis van de grootte van het inkomen dat zij kunnen verteren een volstrekt onmisbaar gegeven. Men moet weten, welk deel van het vermogen, dat men met en uit het productieproces verwerft *inkomen* is. Er kan van geen inkomen sprake zijn, indien en voorzover het vermogen van het bedrijf, d.w.z. het productie-apparaat waarmede het inkomen wordt gevormd, zou worden ingeteerd.

Bij deze uiteenzettingen over de *inhoud* van het winstbegrip, heeft *Limperg* kennelijk een methode van *winstbepaling* voor ogen, met behulp waarvan het verteerbaar inkomen precies kan worden berekend. Hij zegt daarvan: „De berekening van de *waarde* is het middel, om de grootte der winst te bepalen”. Wat is nu deze waarde? Het antwoord luidt: „De kwantitatieve voorstelling van de betekenis van een goed voor de behoeftenbevrediging van de bezitter of van de gegadigde”.

Men maakt zich deze kwantitatieve voorstelling van de waarde volgens *Limperg* op twee momenten in het leven van het bedrijf, en wel a) bij de ruil en b) bij de samenstelling der jaarrekening.

Op het moment van de ruil is deze waarde de vervangingswaarde van het afgestoten goed; ze is te meten aan de *vervangingsprijs* van het goed en mitsdien een objectief gegeven.

Stijging van de vervangingswaarde der in het bedrijf aanwezige voorraden productiemiddelen schept geen inkomen. Zowel op het moment van de ruil als op het moment van het opmaken der jaarrekening moet het op beide momenten bestaande gunstige verschil tussen uitgaafprijs en vervangingswaarde uit de resultatenrekening worden geëlimineerd. Men bereikt zulks in het kader van de vervangingswaardeleer met behulp van de vermogensrekeningen „Prijverschillen” en „Herwaardering”.¹¹⁾

Tot zover onze samenvatting van de fundamentele punten uit *Limperg's* uiteenzettingen over winstbegrip en winstbepaling.

Onze kritische beschouwing van *Limperg's* opvattingen op dit punt willen wij nog even uitstellen. Hier zij er echter reeds de aandacht op gevestigd, dat *Limperg's winstbegrip kennelijk is gekoppeld aan de figuur van de zelfstandige ondernemer - kapitaalverschaffer*. Aan de persoon derhalve wiens inkomen niet contractueel is vastgelegd; zijn inkomen is immers „in grootte afhankelijk van de uitkomst van het productieproces”.

II De Gevolgen

Wie zich een beeld wil vormen van de consequenties van *Limperg's* winstbegrip voor de exacte methode van winstbepaling, zoals deze bij het samenstellen van de jaarrekening aan de orde komt, neme o.m. kennis van de artikelen van *v. d. Schroeff* (M.A.B. 1957) „Rondom het Winstprobleem”. Deze artikelen hebben o.m. de grote verdienste, dat men daarin een systematische samenvatting vindt van de verspreide opmerkingen, die dezelfde schrijver aan het winstprobleem wijdde in zijn bekende werk „De Leer van de Kostprijs”.

¹¹⁾ De neiging bestaat om de rekening „Prijverschillen” te betrekken op ruiltransacties en de rekening „Herwaardering” op de economische voorraden per balansdatum. Men bedenke echter, dat in deze twee benamingen geen principiële verschil tussen beide rekeningen tot uitdrukking komt, alhoewel ze respectievelijk op gerealiseerde en niet gerealiseerde vermogensfluctuaties betrekking hebben.

In deze artikelen nu lanceert *v. d. Schroeff* de volgende twee definities: a. „*Winst* van een periode is de vermogenstoename in die periode, welke voor vertering en uitkering vatbaar is, met instandhouding van de bron, waaruit de winst vloeit”. b. „*Verlies* is die vermogensvermindering ten opzichte waarvan een aanvulling noodzakelijk is met het oog op de nakoming van de vervangingsverplichting”.

Beide definities zijn gekoppeld aan de vervangingsverplichting, die normaliter bestaat ten opzichte van de opgeofferde productiemiddelen.

Het feit, dat *v. d. Schroeff* voor de begrippen winst en verlies twee verschillend geformuleerde definities nodig heeft, wijst er op, dat winst en verlies in de vervangingswaardeleer niet zonder meer als elkaars tegengestelden worden gezien. Men pleegt zulks te illustreren met behulp van het beeld van de vruchtboom. *Winst* is „vrucht”; *verlies* is „intering van de stam”.

Naar onze mening is dit door *Limperg* geïntroduceerde beeld van de vruchtboom tevens een duidelijke illustratie van het dilemma waarin de klassieke vervangingswaardeleer met betrekking tot het probleem van waarde en winst verkeert.

Wij achten het niet noodzakelijk dit beeld hier volledig te kopiëren. Enige saillante gedeelten uit de klassieke beschrijving van deze boom moeten echter worden gememoreerd, en wel: Van een vruchtboom mag men wel de vruchten plukken, doch men dient er voor op te passen, dat men geen takken afrukt. De winst van het bedrijf kan met de vruchten worden vergeleken. Dat verlies niet het tegengestelde is van winst wordt duidelijk indien men bedenkt, dat er *geen negatieve* vruchten zijn. *Verlies* is intering *van de stam*, d.i. van het vermogen dat werd geïnvesteerd. Nadelige verschillen tussen vervangingswaarde en uitgaafprijzen van voorraden moeten als verlies worden aanvaard, omdat als eis moet worden gesteld, dat *het stamvermogen* in stand moet worden gehouden.

Wanneer men een beeld als het voorafgaande wil toetsen op zijn bruikbaarheid als onderdeel van een wetenschappelijk bedrijfseconomisch betoog, dan dient men zich te realiseren, dat de ontwerper van het beeld welbewust slechts een beperkt aantal aspecten van het beeld op de voorgrond heeft willen stellen. Men mag bij een eventuele critiek derhalve geen nieuwe aspecten toevoegen, om met behulp daarvan het oorspronkelijke beeld te vertekenen en vervolgens zijn bezwaren naar voren te brengen. Wel mag men zich echter afvragen of het beeld louter werd gebruikt als een illustratie van een voorafgaand gesloten en volledig theoretisch betoog, dan wel, of het bedrijfseconomische betoog werd opgebouwd met behulp van het voorafgaande biologische beeld. Zodra dit laatste het geval is loopt men het gevaar, dat het biologische aspect wordt verward met het economisch aspect.

Naar onze opvatting hebben de gevolgen van deze verwarring zich metterdaad gemanifesteerd, en wel in de volgende gedachten:

- a. De winst kan worden vergeleken met de vrucht.
- b. Er zijn geen negatieve vruchten; verliezen zijn afgerukte takken (c.q. intering van de stam).
- c. Het *stamvermogen* moet in stand worden gehouden.

ad. a. *Winst* = *vrucht*. Een vruchtdragende boom is te vergelijken met een winstmakende bedrijfshuishouding. Immers de vrucht kan worden gegeten; de winst kan worden verteerd. Een onvruchtbare boom moet worden gerooid; een verliesgevende bedrijfshuishouding moet worden geliquideerd.

Op alle punten schijnt het beeld te kloppen. En toch? Mag men zeggen, dat de vrucht kan worden vergeleken met de winst, of moet men zeggen, dat de vrucht is te vergelijken met de *opbrengst* van het in de bedrijfshuishouding uitgeoefende productieproces? Wij menen, dat alleen de *opbrengst* relevant is. In de opbrengst zijn de opgeofferde productiemiddelen begrepen; of in de bewoordingen van het beeld: in de vrucht is een gedeelte begrepen, dat men als intering van de stam moet aanmerken. De opbrengst van de oogst moet derhalve in de eerste plaats worden aangewend voor het instandhouden van de vruchtbaarheid van de boom. Of de opbrengst van de oogst daartoe groot genoeg is, dient te worden afgewacht. Of er nog iets (de winst) zal overschieten boven de normale beloning van hen, die de boomgaard bewerkten is onzeker. Voor het instandhouden van de boomgaard is zulk een overschot echter niet nodig.

ad b. *Er zijn geen negatieve vruchten.* Aan deze wonderlijke uitspraak kan o.i. geen enkele betekenis worden toegekend. Natuurlijk zijn er geen negatieve vruchten; er is ook geen bedrijfshuishouding die zijn producten cadeau geeft en bovendien nog een premie toekent aan hen, die het geschenk aanvaardden. Vanwaar dan deze boutade over de negatieve vrucht? Naar onze mening omdat de aanhangers van de vervangingswaardeleer a priori willen suggereren, dat winsten en verliezen geen tegengestelden zijn. Verkeerbaar inkomen (vrucht) ontstaat in de gedachtengang van de vervangingswaardeleer alleen door ruiltransacties; d.i. uit gerealiseerde opbrengsten. Verlies daarentegen kan in deze gedachtengang behalve uit te lage opbrengsten (te laag in vergelijking met de prijs van de afgestoten productiemiddelen) ook ontstaan door prijsdaling van gebonden economische voorraden. Deze prijsdaling van nog niet tot opbrengst gerijpte productiemiddelen tast namelijk *het stamvermogen* aan. (stamvermogen d.i. het nominale geldvermogen).

Prijsstijging van gebonden economische voorraden daarentegen levert geen winst op. De aanwas van het nominale geldvermogen die van prijsstijging het gevolg is, kan namelijk niet worden verteerd of uitgekeerd, omdat zij ligt: „onder de klem van de vervangingsverplichting”.

Omdat prijsstijging van voorraden geen winst kan opleveren, doch prijsdaling van voorraden wel steeds verlies betekent, daarom aldus de redenering - zijn winst en verlies geen tegenstellingen.

Het wil ons voorkomen, dat hier in de vervangingswaardeleer een aan deze leer wezensvreemd element is geïntroduceerd, dat permanent moeilijkheden moet opleveren, zodra men de methode van *winstbepaling* nader uitwerkt. Ook deze moeilijkheden zijn rechtstreeks terug te voeren tot het aanvechtbare uitgangspunt dat winst verteerbaar inkomen zou zijn.

ad c. *Het stamvermogen moet intact blijven.* Wie onze gecompliceerde weergave van het vruchtboom-voorbeeld nog eens rustig naleest, zal tot de ontdekking komen, dat in dit voorbeeld als het ware geruisloos van het begrip „stam” wordt overgeschakeld op het begrip „stamvermogen”. Men moet hier echter op zijn qui vive zijn en opletten hoe de toer wordt volbracht.

In de stam is het *biologisch vermogen* begrepen om vruchten voort te brengen. Stam en vruchtakken vormen tezamen de investering; d.w.z. de kapitaalgoederen.

In de bedrijfshuishouding is in deze kapitaalgoederen het *economisch vermogen* begrepen om opbrengsten (inkomens) af te werpen. Deze kapitaalgoederen (stam en takken) mogen derhalve niet worden aangetast, omdat anders de bron verstopt raakt, waaruit de opbrengsten worden geput.

Tot zover valt tegen de redenering niets steekhoudends in te brengen. Daarop volgt echter onmiddellijk de „toer” en wel door het (biologisch) vermogen van de stam plotseling te gaan betiteln als het „stamvermogen”.

Dit begrip stamvermogen is echter niet meer van toepassing op de vruchtboom, doch alleen op het geldvermogen van de bedrijfshuishouding. Prijsdaling van voorraden veroorzaakt ongetwijfeld een daling van het nominale geldvermogen; doch deze prijsdaling tast de *kwantiteit* der voorraden niet aan. (of in de bewoordingen van het beeld: zulk een prijsdaling is geen intering van de stam, noch een vermindering van het biologisch vermogen van de stam om vruchten af te werpen).

Met deze critische behandeling van „de vruchtboom-theorie” hebben wij o.i. tevens de gegevens beschikbaar om de inconsequenties van de methode van winstbepaling volgens de klassieke vervangingswaardeleer aan te tonen en te verklaren. Deze inconsequenties treft men zowel aan bij het bepalen van de winst uit ruiltransacties als bij het bepalen van de voorraadresultaten.

Over de winstberekening op het moment van de ruil kunnen wij kort zijn.

Vrijwel alle schrijvers die de vervangingswaardeleer aanhangen gaan bij hun uiteenzettingen uit van een situatie ontleend aan de handel in grondstoffen. (in ieder geval van de ruil van deelbare voorraden). Stilzwijgend veronderstelt men daarbij, dat de afgestoten deelbare voorraad op het moment van de ruil onmiddellijk op de inkoopmarkt wordt vervangen. Op overtuigende wijze valt dan aan te tonen, dat een prijsstijging van de deelbare voorraad in de periode tussen werkelijke inkoop en werkelijke verkoop geen verteerbaar inkomen kan opleveren. Even overtuigend schijnt in dit geval de uitspraak, dat het overschot van de werkelijke opbrengst boven de vervangingswaarde op het moment van de ruil als verteerbaar inkomen kan worden beschouwd. *Het bewijs berust in beide gevallen echter op de onuitgesproken veronderstelling, dat ruil en werkelijke vervanging op hetzelfde moment geschieden.*

Zodra men deze veronderstelling echter loslaat staat het hele betoog op losse schroeven. En men zal naar onze mening, deze veronderstelling *moeten* loslaten, omdat zij in strijd is met de realiteit van het economisch leven. Zonneklaar is zulks onmiddellijk wanneer men in de plaats van een deelbare voorraad een ondeelbare voorraad (machines b.v.) als uitgangspunt kiest. Dan kan men niet (ook niet stilzwijgend) de gedachte doen postvatten van de onmiddellijke vervanging. Iedereen weet immers, dat de ondeelbare voorraad naar zijn aard slechts zo nu en dan, en niet bij elke ruil, wordt vervangen. In de periode, gedurende welke de ondeelbare voorraad in de bedrijfshuishouding aanwezig is neemt het manco op de oorspronkelijke voorraad werkeenheden voortdurend toe. In de praktijk ontstaat dus als het ware automatisch een groeiende speculatieve positie, die niet welbewust wordt gekozen, doch die door de aard van het productieproces wordt opgelegd. Tegen het daaruit voortvloeiende prijsrisico *moeten* voorzieningen worden getroffen, en wel door het inhouden van winsten. De aanhangers van de vervangingswaardeleer *kunnen* hier dan ook niet volhouden, dat de ruilwinst het karakter van verteerbaarheid draagt.

Temeer niet, omdat zij, zowel bij prijsstijging als bij prijsdaling van ondeelbare voorraden tot de conclusie komen, dat er een verlies is geleden, dat uit de winst moet worden bestreden. Bij prijsstijging een verlies op de reeds afgestoten werkeenheden; bij prijsdaling een verlies op de nog aanwezige voorraad werkeenheden.

En waar tenslotte het onderkennen van de tegenstelling tussen historische uitgaafprijs en vervangingsprijs slechts zin heeft in een economische orde gekenmerkt door prijsfluctuaties, daar zal een theorie, die op het bestaan van deze tegenstelling is gebaseerd altijd en onder alle omstandigheden rekening moeten houden met voorraadverliezen, die uit ruilwinsten moeten worden bestreden.

Zulks geldt niet alleen voor de ondeelbare voorraden, doch evenzeer voor de deelbare voorraden. De werkelijke vervanging van laatstgenoemde voorraden vindt immers zelden plaats op het moment van de ruil. Ook bij de deelbare voorraden dwingt de praktijk dus automatisch tot het bewust aanvaarden van prijsrisico's, inhaerent aan elke positie à la baisse. Ook dit feit, had de aanhangers van de vervangingswaardeleer er toe moeten brengen om het kenmerk der verteerbaarheid uit hun winstbegrip te bannen.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de aanhangers van de klassieke vervangingswaardeleer, speciaal bij de winstbepaling voor onoplosbare moeilijkheden komen te staan.

Het minst opvallend, doch daarom niet minder ernstig, is de moeilijkheid bij het bepalen van de ruilwinst. *Van Kampen jr.* heeft daarop gewezen in zijn rede bij de aanvaarding van zijn ambt van hoogleraar in de accountancy aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, ¹²⁾ en wel aldus:

Wanneer de inkooprijzen een speculatie-element bevatten gaat dit element mede over naar de zgn. prijsverschillenreserve en de herwaarderingsreserve.

„Een speculatie-element in de inkooprijzen is aanwezig, indien de aankoop niet heeft plaats gehad op het moment van de vorige ruil doch op een ander tijdstip, toen de prijzen waren gedaald of gestegen. Indien de indekking heeft plaatsgehad tot een prijs, die hoger ligt dan de vervangingswaarde op het ogenblik van de vorige ruil, is bij latere prijsstijging het verschil tussen de dan geldende vervangingswaarde en de inkoopprijs kleiner dan het geweest zou zijn indien op het juiste moment was ingedekt. De herwaarderingsreserve wordt in dit geval dus voor een te klein bedrag gecrediteerd, want zij zou gecrediteerd moeten worden voor het verschil tussen de vorige vervangingswaarde en de nieuwe, terwijl het verschil tussen de vorige vervangingswaarde en de werkelijke dekkingsprijs als speculatiere resultaat naar de winst- en verliesrekening behoort te worden verwezen”.

Men kan deze opmerkingen van *van Kampen* met het volgende voorbeeld illustreren:

- a) Een partij goederen wordt ingekocht voor f 10.000.—. Op het moment van de verkoop (tegen f 15.000.—) bedraagt de vervangingsprijs f 12.000.—. De werkelijke vervanging vindt echter op een later tijdstip plaats, en wel tegen f 13.000.—.
- b) Op het moment van de periodieke winstberekening is de vervangingsprijs van deze nieuwe partij gestegen tot f 14.000.—.

Volgens de klassieke vervangingswaardeleer wordt de winst op de momenten a. en b. als volgt berekend:

- a. *Transactiewinst* f 3000.— (f 15.000.— — f 12.000.—). De vermogensrekening prijsverschillen wordt gecrediteerd voor f 2000.— (f 12.000.— — f 10.000.—).

¹²⁾ Problemen rond de vorming van geheime reserves, 1957. p. 19.

b. *Periodewinst f 3000.—*. De vermogensrekening Herwaardering wordt gecrediteerd voor f 1000.— (f 14.000.— — f 13.000.—).

Het dilemma waarin men bij de toepassing van de vervangingswaardeleer komt te verkeren bestaat nu hierin, dat deze f 3000.— winst niet geheel verteerbaar is. Zou men deze f 3000.— wel verteren, dan zou daarmee f 1000.— op het reële vermogen worden ingeteerd. Deze intering is dan nl. het gevolg van het verlies ontstaan door de prijsstijging tussen het moment van de verkoop van partij a. en de datum van de werkelijke vervangingskoop.

Het is denkbaar, dat men ons, naar aanleiding van het voorafgaande cijfervoorbeeld tegenwerpt: Gij vergeet, dat ook wij - aanhangers van de vervangingswaardeleer - dit verlies als speculatieverlies onderkennen en er als zodanig rekening mee houden. Onze wedervraag luidt dan echter: Op welk tijdstip houdt gij daarmede rekening? Het antwoord op deze wedervraag kan bijv. luiden:

1. Op het moment van de ruil, dan wel,
2. Op het moment van de vervangingskoop (c.q. op het moment van de periodieke winstbepaling).

ad. 1. Op het moment van de ruil is de omvang van het verlies nog niet bekend. Er bestaat zelfs nog geen zekerheid, dat er verlies zal optreden.

Realiseert men zich echter op moment a. het prijsrisico (positie à la baisse) dan zal men op dat moment met nadruk moeten vaststellen, dat de berekende f 3000.— transactiewinst *niet* verteerbaar kan worden genoemd.

ad. 2. Op dit moment staat de omvang van het „speculatieverlies” vast en zou men een correctie op de op moment a. berekende transactiewinst kunnen aanbrengen. Zou men zulks metterdaad doen en ook in de theorie propageren, dan zou dit de belijdenis inhouden, dat men zich had bekeerd tot het vervangingskoopstelsel.

Bij de winstbepaling uit transacties in aan prijsfluctuatie onderhevige deelbare voorraden heeft de vervangingswaardeleer dus de ogen gesloten voor het gevaar van de intering van het reële vermogen.

Slechts door het zwijgen over dit gevaar heeft men de inhoud van het winstbegrip (winst is verteerbaar inkomen) kunnen redden.

Wanneer wij thans de gedachtengang met betrekking tot de invloed van prijsveranderingen van *ondeelbare* voorraden onder de loupe nemen, dan zullen wij zien, dat

- a. deze gedachtengang principieel verschilt van die ontwikkeld bij de deelbare voorraden, en
- b. dat deze gedachtengang leidt tot een methode van winstbepaling, die zich niet verdraagt met de definitie van het begrip verlies.

Over de inhoud van de theorie met betrekking tot de invloed van prijsveranderingen van *ondeelbare* voorraden kunnen wij kort zijn. *Prijsstijging* tijdens het gebruik van machines leidt tot *een verlies op de reeds afgestoten werkeenheden*. *Prijzdaling* leidt tot *een verlies op de nog aanwezige voorraad werkeenheden*.

Bij prijsstijging, ontstaat er dus volgens de vervangingswaardeleer een verlies, ondanks het feit, dat het vermogen is toegenomen. Bij prijsdaling calculeert men een verlies, ondanks het feit, dat uit de totale afschrijvingen een bedrag zal vrijkomen, dat meer dan voldoende is om de vervangingsverplichting na te komen.

In het geval van prijsstijging kan men het ontstaan van het verlies alleen aannemelijk maken, doordat men hier (anders dan bij de deelbare voorraden) onmiddellijk rekening houdt, met het „speculatieverlies” op de uitgestelde vervanging der afgestoten werkeenheden. Men kan het ook anders zeggen, en wel: Bij de prijsstijging van ondeelbare voorraden redeneert men alsof de werkelijke vervangingskoop reeds had plaats gevonden tegen de verhoogde prijs. Dat wil zeggen, dat men hier welbewust het vervangingskoopstelsel toepast. Men loopt zelfs vooruit op de werkelijke vervangingskoop en is aldus „plus royaliste que le roi”.

Bij prijsdaling van ondeelbare voorraden wordt de bron waaruit het inkomen van de onderneming vloeit niet aangetast. Integendeel! Er komt een surplus aan geldmiddelen vrij uit de afschrijvingen. De verklaring voor het ontstaan van het verlies op de nog aanwezige voorraad kan ditmaal slechts worden gegeven, door een *volkomen onverwacht beroep* te doen op de wenselijkheid om het *nominale* vermogen in stand te houden. Men kan hier dus de gevolgen opmerken van de verwisseling van de begrippen „stam” en „stamvermogen” in het voorbeeld van de vruchtboom.

Dat deze redenering ten aanzien van de ondeelbare voorraden principiëel verschilt van die gevolgd met betrekking tot de deelbare voorraden blijkt niet alleen uit het voorafgaande, doch bovendien uit de omstandigheid, dat men (althans *v. d. Schroeff*) bij de prijsdaling van ondeelbare voorraden de gedachte doet postvatten, alsof deze waardedaling veroorzaakt wordt door een verminderde economische betekenis van het productiemiddel. Voor een adequate vervanging zal daarom, aldus het betoog, een hoger bedrag beschikbaar moeten zijn, dan dat van de in totaal te verwachten afschrijvingen¹³⁾.

Door deze introductie van de economisch adequate vervanging wordt wederom een geheel nieuw element in de discussie gebracht, dat de zuiverheid van de wetenschappelijke redenering verstoort.

Confronteren wij de gedachtengang ten aanzien van de ondeelbare voorraden tenslotte met *v. d. Schroeff's* definitie van het begrip verlies¹⁴⁾ dan treedt het dilemma nogmaals in volle scherppte aan de dag. Deze definitie is immers: „*verlies is die vermogensvermindering ten opzichte waarvan een aanvulling noodzakelijk is met het oog op het nakomen van de vervangingsverplichting*”. Wat is nu het geval?

Bij het verlies door prijsstijging van ondeelbare voorraden is er van geen vermogensvermindering sprake, maar juist van een vormogensaanas. Bij het verlies door prijsdaling is er wel een vermogensvermindering, doch hier wordt de aanvulling niet voorgeschreven door de vervangingsverplichting. De inhoud van de definitie klopt dus in geen van beide gevallen op de economische werkelijkheid.

Het is ook hier mogelijk om de fundamentele oorzaak der moeilijkheden aan te geven. Wanneer men vasthoudt aan het uitgangspunt, dat de winst in principe alleen te danken is aan ruiltransacties en dat deze winst in principe verteerbaar moet worden genoemd, dan moet men blijven zeggen, dat de ruil alleen dan rationeel is wanneer er een overschot is van opbrengsten boven kosten. Bij het vasthouden aan dit uitgangspunt ontmoet men de vermogensfluctuaties door prijsveranderingen van economische voorraden (deelbare, zowel als ondeelbare) als een bijzonder hinderlijk obstakel. Deze

¹³⁾ Zie „Rondom het Winstprobleem” M.A.B. 1957 blz. 58 en blz. 449/450.

¹⁴⁾ Zie „Rondom het Winstprobleem”, blz. 59.

prijsfluctuaties passen niet in het beeld, dat men zich ten behoeve van de theorie heeft gevormd. Men weet er eigenlijk geen raad mee, omdat men zich o.i. niet in voldoende mate heeft gerealiseerd, dat in de economische realiteit het afsluiten van transacties in het algemeen slechts mogelijk is, wanneer men economische voorraden aanhoudt. *Transactieresultaten zijn nu eenmaal niet bereikbaar zonder tegelijkertijd prijsrisico's op voorraden te accepteren.*

In de klassieke vervangingswaardeleer wordt echter met inspanning van alle krachten gezocht naar een constructie om aan deze realiteit te ontkomen.

Ter illustratie nog een tweetal voorbeelden:

1) Overbekend is de uitspraak, dat de meest rationele positie voor de onderneming die is, waarbij de economische voorraad is gelijk nul. Bij deze positie zijn namelijk de prijsrisico's op voorraden uitgeschakeld, zo suggereert men. Wij merken hierbij op, dat deze uitspraak niet juist is, omdat de wijze waarop deze „meest rationele positie” bereikt kan worden (door „hedging” en door het afsluiten van voorverkoop) automatisch neerkomt op het innemen van een speculatieve positie à la baisse.

Men ga daartoe slechts na, wat gegeven het streven naar continuïteit van de onderneming,- de consequenties zijn van een prijsstijging op de inkoopmarkt, gedurende de periode dat de „hedge” nog niet is afgewikkeld, of de voorverkochte eindproducten nog niet zijn geleverd.

2) Een tweede voorbeeld van de tegenzin, die de aanhangers van de vervangingswaardeleer koesteren jegens de prijsveranderingen van gebonden economische voorraden vindt men bij *J. F. Haccoû*¹⁵⁾. Wanneer Haccoû namelijk het begrip „handel” definieert en het wezen van de handel nader toelicht merkt hij o.m. op:

„Hij (de handel) koopt van zijn leveranciers, d.w.z. van de voorafgaande geleding en verkoopt aan zijn afnemers, de volgende geleding van de bedrijfskolom. Zijn inkomen moet dus in beginsel komen uit het prijsverschil, dat tussen deze beide geledingen bestaat Deze beloning komt tot uiting in een verschil tussen inkoop- en verkoopprijzen als een normaal verschijnsel. Daarnaast echter kan worden waargenomen, dat bij vele goederen de prijzen voortdurend veranderen, de volgtijdelijke prijsverschillen. Deze *prijsverschillen* nu *geven* de handel *niet het inkomen*, maar brengen dit *inkomen* juist in *gevaar*..... Deze volgtijdelijke prijsverschillen zijn dus voor de handel een storend, een gevaars-element, dat hij poogt te ontgaan. De handel legt aan zijn handelingen niet een voortdurende speculatie, maar juist een *calculatie* ten grondslag en alles wat deze berekeningen minder of on-betrouwbaar maakt, wordt als een storend element beschouwd”.

III Conclusies en Suggesties

Wij menen in het voorafgaande te hebben aangetoond, dat een winsttheorie, die in het *winstbegrip* het element der verteerbaarheid opneemt er niet in slagen kan om een daarbij harmonisch aansluitende methode van *winstbepaling* te ontwerpen. Men komt dan noodgedwongen tot het boetseren van een methode van *winstberekening* met behulp van instrumenten, die de aan het *winstbegrip* ten grondslag liggende theorie geweld aan doen. Daarmede is uiteraard nog niets gezegd ten nadele van deze methode van

¹⁵⁾ Zie „Handel en Markswezen in Goederen” Deel I blz. 6 e.v. 2e druk 1957.

winstbepaling, welke voor de commerciële en de fiscale praktijk belangrijker kan zijn dan de inhoud van een ondoelmatig wetenschappelijk winstbegrip. De wetenschap dient in zulk een conflict echter te zoeken naar een winstbegrip, dat wèl doelmatig is te achten en als zodanig de winstberekening ondersteunt.

Alvorens onze eigen mening op dit punt uiteen te zetten, moge er nog op worden gewezen, dat ook het *vervangingskoopstelsel* er niet in geslaagd is om een volkomen sluitende methode van winstberekening te ontwerpen. Ook bij het *vervangingskoopstelsel* domineert namelijk de gedachte aan het verteerbaar zijn van de winst. Aan dit stelsel ligt zoals bekend een uiterst simpele „theorie” ten grondslag, en wel de volgende:

„In een onderneming zijn de opeenvolgende transacties door een noodzakelijke continuïteit met elkaar verbonden. Een transactie wordt dus niet afgesloten door de verkoop en de ontvangst van de koopprijs, omdat de wederinkoop noodzakelijk uit de verkoop voortvloeit”.

„De winst in een periode is daarom de som van de opbrengsten vermindert met het totaal van de uitgaven voor de vervangende aankopen. Teneinde deze winst zuiver te voorschijn te doen komen, dienen de waardeveranderingen van de voorraden te worden geëlimineerd. Men bereikt zulks door de eindvoorraad van een periode in kwantum en waarde gelijk te stellen aan de beginvoorraad (d.w.z. met behulp van het ijzeren voorraadstelsel)”.

In bovenstaande weergave van het *vervangingskoopstelsel* vormt het recursiveerde gedeelte de gehele „theorie”. Het resterende gedeelte is een beschrijving van de kunstgreep die men moet toepassen om de winstberekening volgens „de theorie” uit te voeren.

In een periode van stijgende prijzen garandeert het ijzeren voorraadstelsel als het ware automatisch de verteerbaarheid van de berekende winst. De vermogensaanwas (het kapitaalsurplus) wordt geneutraliseerd; d.w.z. deze aanwas blijft in de onderneming en verschijnt noch op de balans, noch komt zij tot uitdrukking *in de resultatenrekening*. Bij prijsdaling echter dreigt het nominale geldvermogen te worden aangetast. Er kan in de toekomst geen sprake zijn van een kapitaalsurplus, zolang de vermindering niet door aanwas uit anderen hoofde is gecompenseerd¹⁶⁾. Eventuele transactie-winsten (opbrengst - *vervangingskoop*) die in een periode van prijsdaling worden gemaakt mogen dan ook niet zonder meer worden uitgedeeld. Men bereikt zulks door de voorraden op de eindbalans niet op te nemen tegen de vaste waarde, doch tegen de inmiddels naar beneden gedaalde marktwaarde.

In het geval van prijsdaling introduceert het vervangingskoopstelsel dus een aan dit stelsel wezensvreemd element in de vorm van het zijn toevlucht nemen tot het Niederwertprinzip bij de balanswaardering.

Het *vervangingskoopstelsel* laboreert dus op dit punt aan een soortgelijk euvel als de *vervangingswaardeleer*.

Wanneer wij thans onze bezwaren tegen bepaalde gedeelten uit de *vervangingswaardeleer* nog eens nader overzien, dan blijken deze bezwaren zich te concentreren rond drie onderling nauw verbonden uitspraken, en wel:

1. Winst is verteerbaar inkomen.
2. De ruil is alleen dan rationeel, wanneer er winst wordt gemaakt.

¹⁶⁾ Zie N. J. Polak, *Waarderings- en Balansproblemen*, 1924.

3. Winst is het gunstig verschil tussen opbrengst en vervangingswaarde op het moment van de ruil.

Over punt 3. willen wij, als inleiding op onze eigen opvattingen met betrekking tot het winstprobleem, nog een aantal opmerkingen maken.

Daarbij stellen wij voorop, dat de bedrijfshuishouding naar zijn aard welbewust een vermeerdering van het geïnvesteerde vermogen nastreeft door het produceren van voor de ruil bestemde goederen. Onder het geïnvesteerde vermogen verstaan wij hier en in dit verband alleen de kapitaalgoederen. De bedrijfshuishouding investeert niet in kapitaalverschaffers, arbeiders of ondernemers.

Genoemde personen ontvangen een inkomen uit de door de productie en de ruil verkregen vermogensaanwas. Deze inkomens zijn voor de bedrijfshuishouding kosten en de uitkering daarvan is gewaarborgd, zolang en voorzover de totale kosten (met inbegrip van het afgestoten geïnvesteerde vermogen) door de totale opbrengsten worden gedekt. Het behalen van een extra overschot is voor het blijven vloeien van deze inkomens echter niet onder alle omstandigheden nodig.

Voorts willen wij er met nadruk op wijzen, dat het streven van de bedrijfshuishouding er niet welbewust op gericht is om een vermogensaanwas te behalen uit de prijsstijging van de in de bedrijfshuishouding gebonden normale economische voorraden. Deze vermogensaanwas ontstaat door externe oorzaken en wordt noodgedwongen en grotendeels passief ondergaan.

Deze prijsveranderingen van de voorraden beïnvloeden echter wél direct de grootte van de door de ruil gerealiseerde vermogensaanwas. Zij kunnen deze aanwas, zowel in gunstige als in ongunstige zin beïnvloeden. Wordt er een nadelige invloed uitgeoefend, dan wordt tevens de uitkeerbaarheid van de inkomens aan kapitaalverschaffers, arbeiders en ondernemers aangetast.

In de vrije verkeershuishouding - d.i. in het maatschappelijk bestel waar- onder wij leven - zijn de vermogensmutaties uit ruilhandelingen en de voorraadresultaten causaal met elkaar verbonden. Zij zijn niet los van elkaar te denken. Daarom mag men naar onze mening ook in de bedrijfseconomische theorie deze causaliteit niet door ondoelmatige abstracties verbreken. Met andere woorden: *Men kan bij het ontwikkelen van een winsttheorie de transactieresultaten niet op zichzelf beschouwen, noch kan men bij een individuele ruil het overschot van de opbrengst boven de kosten als een (extra) verteerbaar inkomen betitelen.*

Binnen de bedrijfshuishouding mag de vraag naar het al dan niet verteerbare van het bij de normale individuele transactie gevormde inkomen helemaal niet aan de orde komen, omdat er in de bedrijfshuishouding, buiten de speculaties, geen op zichzelf staande transacties bestaan.

Het probleem van de verteerbaarheid van de vermogensaanwas rijst pas op het moment van de periodieke winstbepaling. Op dat moment toch worden de gevolgen van het causaal verband tussen transactie- en voorraadresultaten voor het eerst vastgelegd, en kan het onder geen beding verteerbare gedeelte van de vermogensaanwas met behulp van een samenstel van objectieve maatstaven volledig worden bepaald.

Er kan o.i. geen winsttheorie bestaan, die het verteerbare gedeelte van de vermogensaanwas als een zelfstandige grootheid aan het licht doet treden. Het verteerbare inkomen zal altijd als een residu achterblijven, nadat

men het niet verteerbare deel van de aanwas met wetenschappelijke methoden zo dicht mogelijk heeft benaderd.

Bij deze wetenschappelijke methoden zal men zo veel mogelijk van objectieve economische criteria gebruik moeten maken. Te denken valt daarbij aan:

- a. de historische *uitgaafprijs* van de opgeofferde en de nog aanwezige productiemiddelen,
- b. de *opbrengstprijis* van de verkochte eindproducten,
- c. de vervangingswaarde (d.i. *de marktprijs*) van de opgeofferde en de nog aanwezige voorraden, en
- d. het oorspronkelijke *nominale geldvermogen*.

Het zwaartepunt van een doelmatige winsttheorie zal naar onze opvatting dan ook moeten liggen bij het vaststellen van het niet verteerbare gedeelte van de vermogensaanwas.

Globaal gesproken zal zulk een theorie langs de volgende lijnen ontwikkeld moeten worden:

De bedrijfshuishouding is een samenstel van *handelingen* en *middelen* gericht op een bijzonder deel van de maatschappelijke voortbrenging. De bedrijfshuishouding is naar zijn aard ingesteld op continuïteit; zij beoogt het verwekken van een nimmer opdrogende inkomensstroom voor hen die in de bedrijfshuishouding samenwerken. De sterkte en de omvang van deze inkomensstroom worden zowel beïnvloed door de resultaten van de *handelingen* als door het verloop van de waarde der aangewende *middelen*. De gecombineerde invloed van de handelingen en van de middelen in een bepaalde periode vindt men weerspiegeld in het verloop van het nominale geldvermogen gedurende die periode. Door de vermogensvergelijking aan het begin en aan het einde van een bepaalde periode vindt men het geldresultaat van het totale economisch gebeuren gedurende die periode. De som van de vermogensaanwas en van de gedurende de periode reeds uitgekeerde inkomens geeft de maximum grens aan van de inkomensstroom. De aard van de bedrijfshuishouding brengt echter met zich mede, dat dit maximum niet in zijn geheel kan worden uitgekeerd. Met name de vermogensaanwas zal nader moeten worden geanalyseerd. Bij deze analyse dient eerst dat gedeelte van de vermogensaanwas te worden bepaald, dat objectief binnen de bedrijfshuishouding gebonden is.

Een *objectief gebonden deel* van de vermogensaanwas is o.m. het gunstige verschil tussen de historische uitgaafprijs en de vervangingswaarde der in de periode opgeofferde productiemiddelen, vermeerderd met het overeenkomstige verschil voor de op de einddatum nog aanwezige voorraden. Dit objectief gebonden deel ligt onder de klem der vervangingsverplichting.

Objectief gebonden is *voorts* dat deel van de aanwas, dat binnen de bedrijfshuishouding moet blijven ter compensatie van de nadelen voortvloeiend uit de uitgestelde vervanging van deelbare en ondeelbare voorraden.

Objectief gebonden is *tenslotte* dat deel van de aanwas, dat dienen moet ter aanvulling van het in vorige perioden gedaalde nominale vermogen.

Na aftrek van het objectief gebonden deel van de vermogensaanwas zal de vermogensaanwas veelal nog niet zijn uitgeput. Het restant kan men karakteriseren met de woorden „*het subjectief te bestemmen deel*” van de aanwas.

Dit subjectief te bestemmen deel zal slechts in uitzonderingsgevallen in zijn geheel uitkeerbaar zijn. De toekomst kan tegenslagen verborgen houden, waartegen men zich bij voorbaat moet wapenen.

Men kan het laatste gedeelte van onze beschouwingen samenvatten in de formule: $V_a - V_o = W_s$, waarbij

V_a = Totale vermogensaanwas.

V_o = Objectief gebonden deel van de vermogensaanwas.

W_s = Winst = Subjectief te bestemmen deel van de vermogensaanwas.

In de *vervangingswaardeleer* is V_o volledig buiten het winstbegrip gehouden. In het *ijzeren voorraadstelsel* heeft men er naar gestreefd om V_o te neutraliseren, doch men is daarbij eigenlijk niet verder gekomen dan de deelbare voorraden. Aan de prijsfluctuaties van de ondeelbare voorraden heeft men in dit stelsel geen plaats weten in te ruimen.

Wat W_s betreft is het duidelijk, dat men *in de vervangingswaardeleer* dit gedeelte van de vermogensaanwas als (verteerbaar) inkomen betitelt.

Men is er in deze theorie naar onze opvatting echter niet in geslaagd om de invloed der voorraadresultaten theoretisch verantwoord in de methode van winstbepaling op te nemen. Nochtans kan ook naar onze mening de uitkomst van de W_s berekening volgens de vervangingswaardeleer als juist worden aanvaard, onder voorwaarde evenwel, dat men

- a) deze winst (W_s) niet als verteerbaar inkomen karakteriseert, en
- b) de „speculatieresultaten” in verband met de uitgestelde vervanging van *deelbare* voorraden uit W_s weet te lichten, teneinde ze naar V_o over te brengen.

Bij het *ijzeren voorraadstelsel* is men eveneens geneigd om W_s als (verteerbaar) inkomen aan te merken. In de W_s van dit stelsel is echter het „speculatieresultaat” van de uitgestelde vervanging der *ondeelbare* voorraden niet verwerkt. Door aan dit stelsel met behulp van een tweede kunstgreep uitbreiding te geven is o.i. in dit gemis te voorzien.

Het ijzeren voorraadstelsel heeft daartoe de in het verleden afgestoten hoeveelheid werkeenheden van het duurzame productiemiddel slechts te beschouwen als een manco op de totale voorraad werkeenheden die op het moment van aanschaffing in dit productiemiddel besloten lag.

Uit het voorafgaande volgt, dat men in de door ons geamendeerde winsttheorie der vervangingswaardeleer met de volgende begrippen dient te werken:

1. De *totale vermogensaanwas* ener bedrijfshuishouding in een bepaalde periode is het door transacties en prijsstijging van voorraden gegroeide gunstige verschil tussen het eindvermogen en het beginvermogen in die periode.
2. *Gebonden vermogensaanwas* is het deel van de totale vermogensaanwas, dat ligt onder de klem der vervangingsverplichting van de kapitaalbestanddelen en van het vermogen zelf.
3. *Winst* is het gunstige verschil tussen totale vermogensaanwas en gebonden vermogensaanwas.
4. *Uitkeerbare winst* is het deel van de winst, dat naar het oordeel van de ondernemer kan worden uitgekeerd.
5. *Transactieresultaat* is het gunstige verschil tussen de opbrengst en de voorzienbare kosten tegen historische uitgaafprijs op het moment van

de ruil. In het tijdvak tussen het moment van de ruil en het moment van de periodieke winstbepaling moet het transactieresultaat tijdelijk in zijn geheel als gebonden vermogensaanwas worden beschouwd. Het begrip kan zowel op normale als op speculatieve transacties worden toegepast.

6. *Ruilwinst* d.i. het gunstige verschil tussen de opbrengst en de voorzienbare kosten tegen vervangingsprijs op het moment van de ruil. Dit begrip ware te reserveren voor die transacties, welke vallen binnen het kader van de normale bedrijfsuitoefening. Ook de ruilwinst moet tijdelijk in haar geheel als gebonden vermogensaanwas worden beschouwd: d.w.z. zij mag in geen geval als verteerbaar inkomen worden aangemerkt.

Reeds een oppervlakkige beschouwing doet zien, dat 1. de totale vermogensaanwas, 2. de gebonden vermogensaanwas, 3. de winst, 5. het transactieresultaat en 6. de ruilwinst, in de door ons gedefinieerde zin, alle exact kunnen worden bepaald. Men kan daarbij nl. gebruik maken van een aantal vaststaande data, te weten: geldvermogen op de begin- en de eindbalans, uitgaafprijzen en marktprijzen (vervangingsprijzen). De omvang van de uitkeerbare winst daarentegen hangt af van het subjectieve oordeel van de ondernemer. *Er is geen bedrijfseconomische theorie, die de juistheid van dit subjectieve oordeel kan bewijzen of bestrijden.* Elke poging in deze richting aangewend is bij voorbaat tot onvruchtbaarheid gedoemd.

*Pruyt*¹⁷⁾, die dit subjectieve oordeel van de ondernemer sterk op de voorgrond plaatste en met name de vervangingswaardeleer met dit oordeel confronteerde komt daarbij tot de eindconclusie: „Zo blijkt een absoluut winstbegrip een onbereikbaar ideaal te zijn.” Alhoewel wij *Pruyts'* voorafgaande beschouwingen grotendeels onderschrijven, menen wij bij deze eindconclusie toch te moeten aantekenen, dat zij alleen geldt voor een winstbegrip, dat ten onrechte het element der volledige verteerbaarheid bevat.

Ten besluite van ons artikel willen wij een poging wagen om er de aanhangers van de klassieke vervangingswaardeleer van te overtuigen, dat de wezenlijke elementen van deze leer met betrekking tot de winstbepaling in onze beschouwingen volkomen tot hun recht komen. Wij wijzen er dan op, dat ook de vervangingswaardeleer zich in zijn winst-theorie in hoofdzaak bezig houdt met het localiseren en het meten van dat gedeelte van de vermogensaanwas, dat onder de klem der vervangingsverplichting ligt; d.w.z. ook de vervangingswaardeleer concentreert zich op ons begrip „gebonden vermogensaanwas” (Vo). Ook voor het aanvaarden van de inhoud van het begrip „totale vermogensaanwas” (Va) heeft men o.i. geen enkele innerlijke weerstand te overwinnen. Is deze zienswijze juist dan behoeft ook onze definitie van het begrip winst (Ws) geen bezwaren in deze kring te ontmoeten.

Wij ontveinzen ons intussen niet, dat het op de voorgrond stellen van het begrip „transactieresultaat” niet onmiddellijk genade zal kunnen vinden. Het weer propageren van het begrip „kosten tegen historische uitgaafprijzen” zal men op het eerste gezicht ongetwijfeld als een stap terug beschouwen. Wij mogen er dan echter op wijzen, dat wij ons bevinden op het specifieke terrein van de periodieke winstbepaling. D.w.z. op een terrein, waarop ook de vervangingswaardeleer zich als hoofddoel stelde, het bepalen van de gebonden vermogensaanwas.

¹⁷⁾ Zie B. Pruyt, Subjectieve Schattingen en Beleids-elementen bij Winstbepaling en Winstbestemming, Rectorale oratie, 1954, blz. 21.

En wat is daarbij nu het opvallende? Dit: *Bij het bepalen van het gedeelte van de vermogensaanwas, dat onder de klem der vervangingsverplichting ligt moet de vervangingswaardeleer het hoofdberoep doen op de vaststaande historische uitgaafprijs.* De vervangingswaarde immers is bij de berekening van de gebonden vermogensaanwas in veel gevallen niet meer dan een voorlopige raming, d.w.z. dan een schatting van de werkelijke vervangingsprijs.

Is het dan zo bezwaarlijk om bij het bepalen van het *transactieresultaat* voornamelijk het oog te richten op twee vaststaande gegevens, en wel op de uitgaafprijs en op de opbrengstprijs? De grens, die op het moment van de ruil tussen de twee vaststaande prijzen wordt getrokken door middel van de vervangingswaarde is met het oog op de periodieke winstbepaling toch slechts een voorlopige?

Men bedenke daarbij, dat het bij de winstbepaling niet gaat om het vraagstuk van de kostprijs, die als basis voor de aanbiedingsprijs moet worden genomen. *Voor het vaststellen van de aanbiedingsprijs kan men de betekenis van de vervangingswaarde op het moment van de ruil en van ons begrip „ruilwinst” volledig handhaven.*

Blijft men nochtans niet bereid om ons standpunt in overweging te nemen, dan mogen wij vragen om de bezwaren te ontzenuwen, die wij in dit artikel tegen bepaalde uitgangspunten van de klassieke leer hebben ontwikkeld. Het wegnemen van de door ons gesignaleerde „schoonheidsgebreken” zal naar onze vaste overtuiging Limperg's magistrale conceptie nog hechter in de wetenschap der bedrijfseconomie verankeren.

Ook aan *J. L. Mey* willen wij nog enkele opmerkingen in overweging geven, en wel de volgende: Wanneer men, zoals *J. L. Mey*, zo sterk de nadruk legt op het feit, dat er op het moment van de ruil nog tal van onvoorziebare en niet meetbare offers kunnen zijn, dan ligt daarin tevens de erkenning besloten, dat men op het moment van de ruil nog niet over verteerbaar inkomen (c.q. over winst) moet spreken. Op dat moment valt er nog alleen maar een gerealiseerde vermogensaanwas te onderkennen, die bestaat uit het overschot van de opbrengst boven de historische uitgaafprijs. Welk gedeelte van deze vermogensaanwas te zijner tijd (d.i. op het moment van de periodieke winstbepaling) als „netto winst”, dan wel als „uitkeerbare winst”, zal worden aangemerkt, valt op het moment van de ruil nog met geen mogelijkheid te voorspellen.

Naar wij veronderstellen zal *J. L. Mey* dan ook accoord kunnen gaan met de inhoud van onze definities van de begrippen totale vermogensaanwas, gebonden vermogensaanwas, winst, uitkeerbare winst en ruilwinst.

Veel weerstand zal bij *J. L. Mey* vermoedelijk niet te overwinnen zijn bij ons begrip transactieresultaat. In *J. L. Mey's* begrip „bruto winst” liggen immers zoveel voorbehouden opgesloten met betrekking tot de werkelijke omvang van de kosten en van de omvang van de uitkeerbare winst, dat het ook voor *J. L. Mey* mogelijk moet zijn om bij de ruil voortaan in hoofdzaak te spreken over resultaat in de zin van gerealiseerde vermogensaanwas.

Zoals in het voorafgaande is gebleken kunnen wij ons in vele opzichten met *J. L. Mey's* visie op het winstprobleem verenigen. Zulks is o.m. een gevolg van het feit, dat in zijn theoretische uiteenzettingen de verbondenheid van transactieresultaten en voorraadresultaten een en andermaal op de voorgrond treedt.

Onze beschouwingen over het winstprobleem zouden een ernstige lacune

vertonen indien wij niet de aandacht vestigden op de originele en waardevolle beschouwingen die *H. C. van Straaten* onlangs ¹⁸⁾ in zijn dissertatie „Inhoud en Grenzen van het Winstbegrip” aan het onderhavige probleem heeft gewijd. In verband met de beperkingen, die wij ons bij het schrijven van dit artikel moeten opleggen volstaan wij met de vermelding, dat volgens *van Straaten* het kostenmoment principieel bij het moment van de investering ligt. De kosten tegen uitgaafprijs nemen in het betoog van *van Straaten* dan ook een overheersende positie in. Tegenover deze kosten stelt *van Straaten* opbrengsten die niet direct, althans niet direct tenvolle worden gerealiseerd. Op het moment van de periodieke winstbepaling moeten de nog niet tot opbrengst gerijpte kosten (de voorraden) worden gewaardeerd, en wel tegen de vervangingswaarde, omdat deze de meest bruikbare afspiegeling is van de potentiële opbrengst. Zijn winstdefinitie blijkt tenslotte de volgende te zijn: „De winst van een bepaalde periode is gelijk aan het verschil tussen opbrengsten en kosten (tegen uitgaafprijs - v. M.), verminderd met het verschil in waarde (vervangingswaarde - v. M.) van aanwezige kapitaal goederen per de ultimo en de begindatum.” De inhoud van deze definitie komt overeen met ons begrip „totale vermogensaanwas” (Va). De opzet van *van Straaten*'s dissertatie bracht met zich mede, dat hij aan de methode van de winstbepaling minder aandacht besteedde dan aan de inhoud van het winstbegrip. Hierin ligt vermoedelijk de verklaring voor het feit, dat wij - ondanks een grote mate van overeenstemming op belangrijke punten - de definitie van het begrip winst bij *van Straaten* en voor de bedrijfseconomische theorie en voor de bedrijfseconomische praktijk minder gelukkig achten. Het is o.i. namelijk niet aan te bevelen om in de omschrijving van het begrip „periodewinst” de gedachte aan een uitkeerbaar gedeelte bij voorbaat geheel en al op de achtergrond te plaatsen.

„*Naschrift van de redactie.*”

Aangezien Prof. Van Muiswinkel in zijn opstel bedenkingen heeft geopperd tegen de uitspraken van meer dan een dergenen, die door hem als aanhangers van de vervangingswaardeleer worden aangemerkt, heeft de Redactie met de betrokken auteurs overleg gepleegd, teneinde een passende beantwoording van de vragen en van de kritiek van Prof. Van Muiswinkel te verkrijgen. Het resultaat van dit overleg is, dat zowel Prof. Limperg als Prof. J. L. Mey en Prof. Van der Schroeff, de in het bijzonder in de kritiek betrokken schrijvers, zich hebben bereid verklaard om hun zienswijze met betrekking tot die kritiek en de door Prof. Van Muiswinkel aanbevolen wijzigingen van de vervangingswaardeleer uiteen te zetten. Zulks met dien verstande, dat Prof. Limperg op zich heeft genomen, de algemene strekking van het betoog van Prof. Van Muiswinkel te bespreken, terwijl Prof. J. L. Mey en Prof. Van der Schroeff daarna de tegen hen aangevoerde bedenkingen zullen behandelen en eventueel hun van de zienswijze van Prof. Limperg afwijkende inzichten zullen uiteen zetten.”

¹⁸⁾ Groningen, 1957.